

hakkıyla takdir edebilmemiz, sadece her disiplinin üstünlük konusundakikendine has ölçüsünün kabul edilmesiyle değil, daha ziyade bu iki saha arasındaki çok büyük yöntem ve gaye farklılıklarının vurgulanmasıyla mümkündür.

Ceviren: Saban BİYIKLI

BİR ENTELEKTÜEL OLARAK MEHMET GENÇ: MİLLİ TARİH ŞUURU OLUŞTURMAK YA DA TÜRK-İSLAM AHLÂKİ VE OSMANLI'NIN RUHU*

Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY**

Üniversite hocalığı ile bilimsel araştırma arasında sıkı bir ilişkiye vardır, ama özdeşlik yoxdur. Bunlar, belki birbirini kesen ve besleyen daireler gibi düşünmek gerektir. Bu dairelerden, bilimsel araştırma halkası kurumsal düzzerde resis edilmədikcə, bilimsel faaliyeti, fərdi çalışmalardan təsadüfilığınından kurtarmak mümkünün olmayacağı gibi, hocalıq fonksiyonlarını da dünyaya standartlarının uygun bir etkinliyə kanuşturmak giderək zorlaşacaqtur.

Mehmet Genç

Bu sunum, *milli tarîh şuuru* ve Türkiye'deki tarih çalışmalarını arasında var olan, iki yakası bir araya gelmeyen köhne epistemik no man's land'e muhalif bir duruş sergileyen Mehmet Genç'in¹ bir

* Bu yazı 12-13 Nisan 2012 yılında Eskisehir Osmangazi Üniversitesi'nde düzenlenen *Bir Fikir Kuruluşunun Yüzüncü Yıldönümü ve Türk Düşünce Hayatı* isimli sempozyumda yapılan konuşmanın metnidir.

** Prof. Dr., Osmangazi Üniversitesi, Eskisehir.

1 Mehmet Genç'in hayatı, bilimsel bulguları ve araştırma metodolojisi hakkında geniş bilgi için ayrıca bakınız: Bəsir Ayvazoğlu, *Sivrələr ve Suretlər*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2000; Murat Çizakçə, "Mehmet Genç ile Beraber İktisat Tarihi Araştırmalarında Geçen Bir Otuz Beş Yıl", *Türk Tarıhçiliğinde Dört Sıma*, İstanbul-

Türk-İslam entelektüeli olarak, bu karşı duruş için verdiği çetrefilli ve zorlu mücadelenin özelliklerini açıklamaktadır. Nitelikle Mehmet Genç'in açmış olduğu yol, Türk-İslam ahlaklı ve Osmanlı ruhu arasındaki tatsızlık ilişkisi ortaya koyar niteliktedir. Bu amaçla, bir yandan Mehmet Genç'in böyle bir tarih şuurunu oluşturmak için pratik yaşamını nasıl biçimlendirdiği ve bu konudaki soyut ideojisini kendi pratığında nasıl realize ettiğini; bir diğer yandan da, onun bu ideojisini *epistemik* bir alan'a, yani bizzat kendi tarih ve iktisat tarihi çalışmalarına nasıl yansıttığı incelemecektir. Bu sunumun ulaştığı en önemli sonucu ve önerisi, Mehmet Genç'in açmış olduğu bu anlamlu ve stratejik yolun ve çalışmalarıyla belirlemiş olduğu *millî tarih şuurunu*n ivediltilde daha çok tarihçi ve iktisat tarihçisi tarafından izlenmesi gerektidir. Dünyaya konjonktürüün son yirmi yillarda geçirdiği keskin dönüşümler, en azından Türkiye'deki tarih ve iktisat tarihi çalışanlarını buna zorlamaktadır.

Bu satırların yazarı, rasyonellik ve duygusallık arasındaki ince çizgiye sıkışmış olduğundan, her ne kadar bu türden bir metnin kalıme alınmasında rasyonel ve objektif olması gerektiğinin bilincinde olsa da; bundan uzaklaşlığı ve duygusal davranışarak kaleme aldığı cümleler de yok değildir. Duygusallık, üstad Mehmet Genç'i olduğundan daha büyük göstermek hissi değil, ama hayatı ve bilimsel

bul BSB, Yayınları, İstanbul 2006, s. 99-107; Edhem Eldem, "Mehmet Genç'in Osmanlı Klasik Sisteminin Algılılığı", *Türk Tarihçiliğinde Dört Sıma*, İstanbul BSB, Yayınları, İstanbul 2006, s. 108-115; A. Mesud Küçükkalay, "Kaotik Bilgiden Senkronik Biliyeye Bir İktisat Tarihi Teorisine: Mehmet Genç", *Dünya Disiplinlerası Çalışmaları Dergisi*, (2007) 1., s. 107-165; Erol Özvar, "Belgeden Modelde Uzanan Bir Portre", *Türk Düşünce Serüveni Akademidekiler*, Doğu Batı Yayınları, Yıl: 3, Sayı: 12, 2000, s. 143-155; Arif Salzman, "Mehmet Genç: İktisat Tarihçisi", *Türk Tarihçiliğinde Dört Sıma*, İstanbul BSB, Yayımları, İstanbul 2006, s. 122-132; Serhat Toker, "Tarihsel Sosyoloit Üzerine", *Tarihsel Sosyoloit*, Ed. E. Özdalga, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2009; TRT tarafından hazırlanan ve Şevket Pamuk, Murat Çırakçı, Erol Özvar, A. Mesud Küçükkalay, Suraiya Faroqui, Mete Tunçay gibi iktisat tarihçisi ve tarihçilerin katkıları ile iki CD halinde yayınlanan *Tarihün İşığında Bir Ömür* isimli program; 08 Mayıs 2008 tarihinde Üsküdar Belediyesi tarafından hazırlanan ve Mehmet Genç'in hayatı ve çalışmaları konu edindiği panel; A. Mesud Küçükkalay, "Anlatı Tarihçiliğine Bir İkinci Tarihi Yönetbilimci: Mehmet Genç", Basım Aşamasında; Bu kaynakların dışında Mehmet Genç ile ilgili olarak kendi ile yapılan mülakatlar ve töportajlar ile televizyon programları da bulunmaktadır.

tavrılarda mütevazılığı ilke edinmiş olduğu için, üstadin, kendisi hakkında söylemenesini pek de istemediği cümlelerin kurgulanma ihtiyaline yönelik bir kaygı taşımmasında yatkınlıkta. Bu nedenle de bu tür cümlelerin okuyucu tarafından bir tilmiz duyguşallığı olarak alglanması, bu satırların yazارının birincil istegidir. Bu duygusallık, Mehmet Genç gibi bir (b)ilim insanını ve insanı kämili tam da olduğu gibi tanımlama çabası olarak da yorumlanabilir.

Mehmet Genç'in Türk-İslam kültürüne bulanmış bir millî tarih şuuru oluşturma operasyonu, hayatında ve bilimsel çalışmalarında tek başına kaldığı durumlarda bile, söz konusu kültürü bir tür alternatif paradigm, ontolojisi ve epistemolojisi ile ideojik bir dünya olarak takdim etmenin sonsuz gayretini taşıır. Bu durum en temelde, Mehmet Genç'in kendi varlığını ve hayatını anlamlandırma idealicinde, ilahi gücü tarafından insana yüklendiği olan dünyevî ve uhrevî misyonu tam da olduğu gibi benimsemesi anlayışına gelir. Bu benimseyiş, Mehmet Genç'in bütün hayatı ve aşılması imkânsız engellerin kuşattığı bilimsel serencamında açık bir biçimde tebelli eder. Kendi hayatını kurgulayış biçiminde, davranışlarında, aldığı kararlarda, insanı ilişkilerinde, bilimle olan diyalogunda, velhasıl kendi zihindeki ideojiyi realize ettiğî bütün pratığında, bahsedilen bu misyonun rengi, şüpheye yer bırakmayacak biçimde görünürlüğünü telkedir. Onun hayat pratığı, subjektif dünyevî kabullerin ötesinde duran ve mutlak gerçekliklerin nedenni olan temel dinamikler üzerine kurulmuş olduğundan, Mehmet Genç, materyalist pozitivizmin soğuk, mekanik, basit, derinliği olmayan, önceleri ve sonrasında bir zaman aralığına sıkışmış hayat telakkisinin de dışında ve uzagında yer alan bir hayat pratигine sahiptir. Onun hayatı, ilahi mesaja tam da uygun olarak, yeryüzündeki halifeye tevcih edilmiş *cüz'*ı ıradenin, meşru zeminlerde ve meşru mücadelerler uğruna ve ruhun sonuslu seyahati içinde anlaşılmadırma çabasına bulanmış ve bu çaba içinde anlaşılmıştır. Onu batılı filozoflardan ve yalnızca bilim yapan yerli ve yabancı teknokrat bilim insanlarından ayıran en önemli farklılık da zaten budur.

Mehmet Genç'in yalnızca hayatı ve hayatına ilişkin olarak içsel-leşirdiği Türk-İslam ahlâkından beslenen ideojisi değil; hikmeti

arama amacıyla kurgulamış olduğu (b) ilime ilişkin ideolojisi de, birinciyle aynı ölçüde, hatta ondan daha fazla olarak, içinde bulunduğu medeniyeti ileriye taşıma ve bir öteki olarak değil, ama insanlık tarihinin aslı bir unsuru, *sui generisliği ile orijinal bir medeniyet olarak takdim etme mücadelesinin izlerini tasır.* Bütün bilimsel çabası, battı bir paradigmaman zaviyesinden, insana, tarihe, maddeye ve bilgiye bakışı reddeden; aksine Türk-İslam medeniyetinin kendi özneliğinden yola çıkarak ve kendi paradigmal aletlerile bir yorum yapabilmeyi cari kılacak bir Türk-İslam tarih telakkisi ve paradigmayı geliştirebilmek üzere kurgulanmıştır. Özellikle Osmanlı üzerine yaptığı çalışmalarla, hicibir başka paradigmmanın aletlerini ve varyamlarını kabul etmeyen Genç, Osmanlı'yı bizzat kendi paradigmاسına içine girerek o paradigmaya uygun araçlarla analiz ederken, diğer paradigmaların karşısında durur ve onlara bir alternatif geliştirir. Bu nedenle, onun bilgiyle, bilim çevreleriyle ve insanlarla olan ilişkisi ve aynı zamanda bilebilme üzerine yoğunlaşmış operasyonları, bilginin bir araç olarak kullanılmak suretiyle bir maddi üstünlük ve çıkar sağlamak için değil, ama ilahî iradenin vaz' ettiği doğal düzenin, hakikatin ve nedensellikler zincirinin hikmetini keşfetme ve insanlığa doğruları, yanı hikmeti sunma çabasının ürünüdürler. Türk-İslam medeniyetinin Mehmet Genç tarafından bir alternatif olarak sunulma çabasında da, Türk-İslam medeniyetinin insana yüklediği hikmeti arama çabasının ve bu çaba sonucunda ulaşılacak olan hikmete ilişkin bulguların evrenselleştirilmesi gayesi vardır.

Millî Türk tarih şuuru oluşturma sürecileyi iç içe geçen, Mehmet Genç'in hayatı pratığının ilk özelliği, tasavvufun en temel ilkelerinden birisi üzerine, düşunce ve eylem arasında var olan paradoksallığı geçersiz kılarak bir uyum tesis etmeye dayanır. Bu yaklaşım Genç'in, pragmatik, pratik ve aracsal bir davranış kalibinden istarla kaçınma çabasının ürünüdür. Mehmet Genç, böyle yaparak, bir yandan da ontolojik olarak kendi varlığını biricikleştirirken; diğer yandan da millî tarih şuuru içinde kalmasını düşündüğü çalışmalarını kaleme alabilecek bir birey karakteri tesis etmeyi amaçlamaktadır adeta. Bu tavır, pozitivizme ve onun uzantısı olan modernizme karşı duran bütün düşüncelerin ve dillerin de desteklediği bir tavırdır.

Mevlana'dan Fichte'ye uzanan geniş yelpazede, insanın yaratılışına, özgürlüğe ve ontolojisine yüklenen derin anlam, Mehmet Genç'in hayatı pratığında de tebariz eder. Mehmet Genç böyle yaparak, belki de bir dönem yanında bulunduğu Necip Fazıl'ın, "Hiç sormadı kalan ne var insanda" şeklinde ifade ettiği kaygı ve anlam dolu sorusuna da cevap arama mücadeleşi içindedir.

Eylem ve düşünce uyumunun Genç'in yaşamındaki tezahürleri, onun henüz üniversite çağlarında başlar. Kişiliğinin ve karakterinin tutarlı, ilkelî ve sağlam olmasını istiyor, böyle olmak kendisine maddi ve manevi negatif duşallıklar getirecek olmasına rağmen, paradoxlara bulanmış bir kişilik yapısının, yapmayı düşündüğü şeyler için aşılması imkânsız bir soyut engel olduğunu da çok iyi biliyordu. Henüz mülkiyeyi bitirdiği yıllarda, kafasında, çözmemi planladığı temel problematik olarak, Türk-İslam medeniyetinin yüzlerce yıllık zaman süreci içinde geçirmiş olduğu kardiyografik maceranın izlerini sürmek, reflekslerini saptamak ve özellikle Avrupa medeniyeti ile temasında kendisini takdim ederken kullandığı orijinal veçhelerin köklerini araştırmak şeklinde belirlemiştir. Buğüne deðin yaptıklarını, yalnızca bundan dolayı, yapmak istediklerinin bir tür yan ürünü olarak değerlendirindir.

Eylem ve düşünce uyumunun Genç'in hayatındaki ilk tezahürü, mülkiyeyi bitirdiği yıllarda, Fransa Büyükelçiliði'nin bursuna başvurduğu zaman ortaya çıktı. ïdare sosyolojisi alanında verilen burs için, bilgi sosyolojisi ve zihin determinasyonları çalışmak için başvurusunu yaptıgında, kendisine bursun verileceği, ama başvuru formundaki konuyu değiştirmesi gerektiği, Fransa'ya gittiðinde kendi istediği konuyu çalışma mümkün olduğu söylemenmesine rağmen o, bunu yapmadı. Tabii olarak da, büyükçilik kendisine söz konusu bursu vermekte vazgeçti. Bu tutum, dünyanin bildigi büyük filozof ve bilim insanlarının, kendilerine verilen maddi ve manevi payeleri reddetmelerine çok benzıyordu. Nitekim onların tavırları ve içinde bulundukları hayatları nasıl bilinçli bir tercih ile seçtilerleri ve sanki yapmaya çalıstıkları şey için bu tercihlerinin gerekliliklerine içten inanmış görünümlerile Mehmet Genç'in bu başlangıç tavrı arasında birebir bir paralellikvardı. Ebu Hanife böyle

yapmıştı; Marks, Kant, Schopenhauer ve daha yüzlercesi benzer bir tavır içinde olmuşlardı. Sanki onların düşüncesinde, sonsuzluğa bilgi arayışı içinde yüremek ve maddeye sürtünmek arasında ters yönü bir ilişki var gibiydi. Böyle yaparak bir tür aykırılık iradesi gösteriyordu ve kendilerini gelecek için mi hazırlıyorlardı; yoksa dıssal etkilerin kendilerini bıçılendirmesine izin vermeyecek kendi ontolojilerinin sarsımasını mı istemiyorlardı; yahut sağlam bir karakter oluşturabilmen kalıdırm taslarını döşeyerek, gelecekte karşılaşacakları daha büyük etkilemeler ve dışsal baskılardan için şimdiden bir savunma hattı mi tesis ediyorlardı, bunu bilmek imkânı hiçbir zaman bulunmaya- caktı. Ama üstün adının hissettiği şeyin su olduğunu hiç şüphe yoktu: insanın kendisi ile ve kendi paradigmاسına bağlı olarak geliştirdiği doğruların ve ilkelerin sarsılmaması gerekiyordu. Bu, onun varlık nedeni ve misyonu olmuydu. Ego, gurur, çkar, insanlara yarama ve dünyevi rütbeler peşinde koşma gibi istekler, bu doğruların ve ilkelerin zaman zaman örselenmesine ve sapmasına neden olabili- lirdi. Ancak bu bir kez başlıdı mı, ardi arkası kesilmeyen bir kır- döngü içinde insanın bütün doğrularını ve ilkelerini yok edecek bir düzeye kadar da ulaşabilirdi. Bu nedenle ve bunu bildiğinden dolayı Mehmet Genç, hayatının hiçbir döneminde, doğrularının ve ilkelerinin örselenmesini arzu etmemiştir. Zira bir kez örseleme ile bin kez örseleme arasında da fark olmadığı da çok iyi biliyor olmaliydi. Oysa onun isiediği, sonlu olan bu dünyada, kendisini sonsuzluğa taşıyacak olan yolları sulandırmak değil, aksine onları daha fazla sağlamlaştırmaktı.

İkinci büyük tazahür, Mehmet Genç'in doktora tezi yazma sü- recinde oldu. Mehmet Genç batı medeniyetinin bir tür samuray kılıcı olan Sanayî Devrimi karşısında Osmanlı medeniyetinin tepki- lerini incelemeyi amaçlamasına rağmen, çötümsüzlük onu, yapmış olmak için bir tez yazmaktan alıkoymuştu. Büttün olumsuz getirilerine rağmen, bir yandan düşünsün ve eylem uyumunu bir kez daha tesis etmiş, diğer yandan da sanki kendi geleceğinin kaldırım taşlarını ince ince döşeyerek, bütün alternatif maliyetlerine rağmen, akademinin soğuk, gelişmeye kapalı, basit ve özgür iradeinden uzak olan maddi ve manevi sınırlarının dışına kendini konumlandırmak için ilk ham-

lesini yapmıştır. Tarihe yön veren çoğu büyük beyinlerin üniversitelerindeki kurumu düşündan çıkmazı ve yeniliklerin, buluşlarının ve enteresan düşüncelerin özgür kişilikler tarafından geliştirilmiş olması, Mehmet Genç'i doğruluyordu ve o bunun farkındaydı. Bir konuşmasında, Einstein'a referans mektubu yazan dahi matematikçi Poincaré'in, izafiyet teorisini ortaya konuluh birkaç yıl geçmesine rağmen: "Albert isimli genç bir çocuk olduğunu, garip düşüncelere sahip olmasına rağmen matematikte işe yarayabileceğini" söylediğini ifade etmesi, bu farkındalıkla işaret etmektedir. En önemlisi, tarihî realiteler de tam anlamıyla Mehmet Genç'i doğruluyordu. Bu nedenle Mehmet Genç, kullandığı tercihîn kendisine getireceği sonuçları, isteyerek ve bilerek seçmiş gibiydi. Büttün filozofların ve kadim iradeye meydan okuyan beyinlerin ortak yazgısı olan, yalnızlık, ötekileştirilme, görmezden gelinme ve maddi problemler gibi alternatif maliyetlerin kendisini beklediğini çok iyi bilmesine rağmen, bu tercih onda bilinçli ve iradî olarak tecelli etmiştir. Sıradan insanlara bir tür gariplik gibi gelen bu türden tercihler, C. Dickens'in *Martin Chuzzlewitt*'isimli romanında ifade ettiği, "Her dahi biraz garipliklere sahiptir" önermesini doğruluyor gibiydi. Zaman zaman Türkiye'de bilim üzerine yürütülen anti-cognitive (bilincsiz) bir kolektif tâarruzun olduğunu ifade etmesi ve Fichte'nin, "Ben, başkalarına karşı ve muhalif olduğum oranda benim" önermesini dile getirmesi, Mehmet Genç'in böyle düşün- düğünün ispatı olarak pekâlî ileri sürülebilirdi. O, bu tavırla, aynı zamanda, Dostoyevski'nin ifade ettiği gibi, rutinin dışına çökmak ve aykırılıkla yüzleşmenin de, gelişmenin temel dinamiği olduğu inancını taşır gibiydi. Bu nedenle, "Zihninin duvarlarını yıkan için artık sınır yoktur" diktatumu, Mehmet Genç'in belki de kendi hayat pratiğini ve zihnin koordinasyonunu tamamlama işlemiydi. Mehmet Genç'in bu iradesi, yine onun sözlerinden hareketle de anlaşılabılır. Mehmet Genç bu konuda şöyle demektedir:

Niezsche'nin bir sözü akılma geliyor. Uzun süre uğurumun içine bakarsan, uçurum da senin içine bakar. Ve sonra bir başka bilgenin, Kirgegaard'ın yazdığını hatırlıyorum. Sonsuz bir aşkıla anca- suzluk sevilebilir, yani Tanrı.

Başka bir konușmasında, bu aykırılık iradesini şöyle yorumlamaktadır:

Düşünme, rutinin dışına çıkaracak olacak bir şemdir. Bu dışarı çıkmaya, alışık olmadığı olamın, balygın karaya çökmesi gibidir. Bu meydan okuma ile karşılaşılmayan zihnin hareketlenme imkânı pek yoktur zannederim. Yani, düşünmek için bu karşılaşma zorunlu olan bir şey. Başkası ile karşılaşmak. Mesela en başta bilim adamları da birbircaç disiplin arasında gelenlerdir. Çünkü bir bilim alanındaki formasyon da bir rutindir. Onun içinde kalmaktır. Bundan, bilim ve düşünce tarihinde gariplikler doğuyor. En büyük otoriteler bile kendi alanındaki yenilikleri anlayamıyorlar.

Onun doktora tezini neden bitirmediğini kendi sözleriyle tahlil etmek, millî tarih şuuru oluşturabilecek bir bilim insanının nasıl olması gerekiğinin mihenk taşı niteliğindedir. Aksi halde böyle bir şuuru tesis etme imkânı bulunmadığı gibi başka paradigmaların aleüt çantaları ile dolasıp durumaktan kurtulmak da mümkün görünmez. Bu tercih, sağlam bir karakter ilesi etmenin en önemli aşaması gibidir. Mehmet Genç bu anlamda, 'Türkiye' deki tarih ve ictisat tarihçilerine doğru rotayı gösteren ve her ne pahasına olursa olsun bundan ötürün vermemen bir rehber olarak değerlendirilmelidir. Doktora tezindeki aykırılık iradesinin nedenini Genç şöyle açıklar:

(...) ben buna razi olamıyorum. Sorduğum soruların hiçbirini sin'i cevaplamayan, hiçbir hipotezimi test etmeye imkân vermemen, bu yetersiz, hayatı derbeden verileri bir araya getirek, herhangi bir açıklama ve genelleme ihtiyâva etmemen, sadece tasvirlerle yetinen bir metni yazıp, bu benim tezimdir demek istemiyordum. Bunca ümitle başladığım bir araştırmayı, zihnim hîçbir şekilde tammin etmeyen bir metinle noktalamanak bana, entelektüel bir iniştar denemesi gibi geliyordu. Onun için, saygida kusur etmeden, rahmetli hocamın tavsiyesini dinlemedim ve kötü bir metinle ara vermeden, çalışmaya sürdürmeye karar verdim.

Mehmet Genç'in hayat pratiğindeki bu uygulamalar, sürekli olarak, onun kalite anlayışıyla el ele gitmişti. Okuduğu yazarlar, yazdığı metinler, dinlediği müzikler ve hatta irticalen yaptığı ko-

nuşmalar daşı Mehmet Genç'in kendi karakterinin izlerini taşır ve hiçbir durumda belirli bir kalite düzeyinin altına inmez. Bu ise yine, bir yandan bir bilim insanının titizliği ve hep ileriye hamle yapan kalite arayışının, bir diğer yandan da Türk-İslam medeniyetinin paradigmik aleterinin oluşturulabilmesi için verilmiş bir çabanın ürünüdür. Onun kaliteye olan bu tutkusunu, yine kendi karakterinin bir özelliği olduğu kadar, içinde bulunduğu medeniyete yapmaya çalıştuğu katku çabasının ve bu medeniyete yakışan bir insan olmak ve düşünceler geliştirebilme için somut bir örnek olabileme gayretinin sonucudur. Bu nedenle okumayı, düşünmeyi ve yazmayı kutsal bir ritüel olarak düşündüğünde kuşku yoktur. Öğrencilik yıllarından beridir okuduğu yüzlerce düşünür, filozof ve edebiyatçı, ondaki kalite algısını yansıtır. Fichte, Schiller, Kant, Schopenhauer, Hegel, Unamuno, Gazali, Gogol, Kirkegaard, Nietzsche, Dostoyevski, G. Marcell, Sartre, Descartes, Weber ve Sombart gibileri, Mehmet Genç'in tahlili ettiği çok küçük bir grubu oluşturur. Bu gruba, felsefe tarixinin, iktisat ve soyoloji biliminin bütün isimlerinin de kesinlikle eklenmesi gereker. Zihni usta olmayan kalemlerin yazıları ve dahiyâne bir nota dizgisine sahip olmayanların müzikerlerinden uzak tutarak, kalite anlayışının öreslenmesine izin vermez. Kendisine, müziğin evrensel bir dil olduğunu söyleyen birisine; "matematik gibi, dört işlem ile ileri düzey matematik arasındaki fark gibidir bu evrenselliğ" demesi, ondaki kalite anlayışının müziğe yansımış şeklidir. Bu nedenle de, Türk-İslam ve batı medeniyetinin en büyük nota ustalarını dinlemeyi tercih eder. R. Wagner ise onda, disiplinin, kalitenin ve farklılık iradesinin tezahür ettiği bir felsefecî-müzisyen kimliğinde olarak, yazılarında bile bir tür ilham kaynağıdır. Mükemmeliyetçi bakış açısı, Mehmet Genç'in özellikle yazıklarında kendisini o derece hissettiir ki; onun kaleminden çıkmış bir yazı, büyük edebiyatçılardan gibi kendi öznelligine sahiptir. Bu mükemmeliyetçiliği kendisi şöyle ifade etmektedir:

En basit, güncel, alelace ve sonut bir veriden hareket ettigim zamanlar dahil, daima dahagenel ve soyut olana tırmamaya çalıştım. Her zaman aynı yönü tutturamayıp aşağıya düşüttüğüm durumlarda da, istikamet olarak zihnimin gözü hep bu yönde oldu. Bunda, mate-

matiksel muhakeme tarzına olan hayranlığım kadar, bilimsel olannı, mutlaka genel ve soyut olması gerektiği amil oldu. Yazdkalarımı hizaya getiren en önemli leitmotivin bu olduğunu düşünüyorum. Bu benim kuvvetle hissettiğim subjektivitemdir.

Mehmet Genç'in hayat pratığında, üniversite kurumuna karşı olan tutumu yine ilginç bir biçimde farklılık göstermektedir. Rütbinin düşmesini dışlayacak ve kendisine engel oluşturacak bütün unsurları yolumun üzerinden kaldırırmak amacı taşıführtur. Türkiye'deki üniversitede ortamının bugün içinde bulunduğu yürekler acısı durumu 1950'li yıllarda görmüş ve sanki bilinçli bir şekilde bu yapının kendarında bir yerde dumray tercih etmiştir. Nitekim ona göre bilimsel faaliyetleri, bir kurumun dört duvarı arasında, aykırılık iradesi göstermemen ve rutinehapsolmuş bir körlük altında yapmanın imkânı bulunmaz. Buise Ludwig Wittgenstein, Hegel, Kant ve başka dahilerin de tercih ettigizorlu bir tercihtir. Bilim ona göre kolektif bir çalışma disiplini altında organize olmayı gerektirir. Bu nedenle de Mehmet Genç, Newton'un Chartresli Bernard'tan ilham alarak kullandığı, "Ben devlerin omuzlarında durduğum için büyük görüniyorum" ifadesini sıkılıkla tekrarlar. Ona göre:

Bilim sizin isteğinizle olabilecek olan bir şey değildir. Bilim, sosyal ortamın içinde olabilen kolektif bir faaliyettir. Başkaları, yapmanız için uygun ortamı oluşturmamışlarsa, siz ancak Allah'ın vahiy gönsermesi yoluyla bilim yapabilirsiniz, başka sekilde mümkün değil.

Mehmet Genç bu düşüncesini bir başka konuşturmasında şöyle genişletir:

Üniversite hocalığı ile bilimsel araştırma arasında siki bir ilişki vardır, ama özeslik yoktur. Bunlar, belki de birbirini kesen ve besleyen daireler gibi düşünmek gerekir. Bu dairelerden, bilimsel araştırma halkası, kurumsal düzeye de tesis edilmemiş, bilimsel faaliyeti ferdi çalışmaların tesadüfiliğinden kurtarmak mümkünün olmayacağı gibi, hocalık fonksiyonlarını da dünya standartlarına uygun bir nitelik kavuşturmak giderek zorlaşacaktır. Çünkü bilimsel iştirin, budağı gibi, göze çarpan bölümü bireysel planda tezahür etmeye beraber,

asıl hayat kaynağı olan, temelinde yatan kurumsal düzeye ögütlennmiş kolektif bir yaratma faaliyetinden beslenir.

Hayatının maddi tezahürlerinde Mehmet Genç, bahsedilen bakış açılarından hareketle, dünyanın en büyük üniversitelерinde konuşmalar yapmasında ve Harvard, Princeton ve Stanford'un da içinde bulunduğu üniversitelерden tekdfiler almamasına rağmen bunların hiçbirine sıcak bakmaz. Kendi medeniyetini bir alternatif olarak sunabilmek için başka medeniyetlerin paradigmik aletleri ile bilim yapmayı uygun bulmadığından bu davetleri reddeder. Bunu, yazdığı yazıları sürekli Türkçe olarak kaleme alma tercihi göstererek de destekler. Bu tercih içinde, şayet başka medeniyetlere mensup bilim adamlarının, kendisini okumak isterlerse, Türkçe öğrenmeleri ya da Türkçe ile ilgilenmelerine yönelik zorlamaya gizli bir gönderme de var gibidir. Mehmet Genç bunu başarmış da görürün. Mehmet Genç'e hocası Ömer Lütfi Barkan tarafından emanet edilen ve redeye se otuz beş yıldır yaklaşılan birliktekerinde Mehmet Genç'in mesleğe yeni girmiş bir asistan arkadaşı iken sonradan yakın bir dostu olan Murat Cızakça, Hollandalı bir akademisyenin, Osmanlı tarihi ile ilgili olarak elini attığı her çalışmada karşısına çıkan Mehmet Genç'i anlayabilmek için Türkçe öğrenmeye karar verdigini, bizzat kendisine söylediğini ifade etmektedir.

Mehmet Genç, bütün hayatı boyunca dünyanın maddi getirilerini, kendi zihnini bulandıracak maddi ilişkileri, dünyevî makam ve rütbeleri sürekli elinin tersiyle itmiştir. Bu onun, bir dervîş veya sufi karakteri ile hîçiye yürümek ve mutlak gerçeğe ulaşmak arzusundan mı; yoksa hikmeti arama çabasında bütün ayak bağlarından kurtulma amacı taşıdığından mı; yahut da, göreceli algılar üzerine kurulu olan dünya hayatı ötelemeye gayretiyle mi seçtiği bir tercihir, bunu anlamak son derece zordur. Buzdağının görümmeyen kısmını gizemini korumaktadır ve koruyacağa da benzemektedir.

Dünyevî hayatın getirilerinin ötenmesi, Mehmet Genç'in hayatının, dünyanın bildiği sayılı büyük filozof ve bilim adamlarına olan benzerliğini açıklamaktadır. Gençlik yıllarında, gelecekte kendisini önemli yerlere taşıyacak olan maiyet memuriyetini bırakarak bi-

limsal çalışmayı seçmesi, bilimsel çalışmalarını rütbelerin, binaların ve sahte ilişkilerin kuşattığı bir mekân ya da kurum içinde yapmayı tercih etmemesi, daha sonraki yıllarda çalışmalarına verilen ödülleri reddetmesi ve maddi zenginlikleri belirli bir optimumda, yalnızca bilim yaparak hayatını idame etmeyecek düzeyde talep etmesi bu benzerliklerden yalnızca bazılardır. Mehmet Genç aynı zamanda, henüz Türkiye'deki akademisyenler tarafından anlaşılabilmış ve derinliği keşfedilebilmiş de değildir. Bu yüzden, yalnızlık, garip-senne, ötelemme ve anlaşlamama, Mehmet Genç'in karşılaşmak durumunda kaldığı tavırlar olmuştur. Bu ise, havalandan bir zihnin ve bilgi düzeyinin bütünü tarih boyunca karşı karşıya kalmak sorundada olduğu bir durum olmuştur. Sokrat'a reva görülen bir tavırla başlayan bir gelenekle, Avrupa da dahil olmak üzere, filozofların yüzlerce yıl önden giden zihin dünyalarının anlaşlamaması, Mehmet Genç için de tecelli etmiştir. Kütüphanelen bir evde, kitapların arasında geçen bir hayat, bilim yapmanın, ama hakkıyla bilim yapmanın, bir tür alternatif maliyeti olmalıdır. Mehmet Genç'in içinde bulunduğu zihni atmosfer, Schopenhauer'a sorulan bir soruya verdiği cevabı hatırlatmaktadır. Schopenhauer'a insanlarla ilişkisinin nasıl olduğunu soran birisine o, "Hayatım boyunca insanlarla, bir kız çocuğunun oyuncaklarıyla konuştuğu gibi konuşustum" cevabını vermiştir. Mehmet Genç'in insanların arasındaki durumu, kesinlikle bundan daha iyi değildir. Onu yaktından tanıyanlar, buna çoğu kez nasıl şahit olduklarını açık yüreklikle ifade edeceklerdir.

Mehmet Genç, bilimsel derinliğinin keşfedilmeliği ve bilgi düzeyinin yükseltilmesine rağmen gündeşen mütevazılığı, nezaketi, insanlarınla olan saygısı, iyi niyetli davranışları ve anlam yükü nükterileri nedeniyle herkesin saygı duyduğu bir insanı kâmidir. Ayni anda yüzlerce kişisin çalışma bir mîmandar gibi yol göstermesi, lisans öğrencilerinin yorumlarını bile sabır ve nezakette dinlemesi ve yardım isteyen hemen herkese kütüphanesini ve belgelerini açması üstüne saygın kılan başkaca birkaç özellikle. Bu şartların yazarı, istadın kendi bulgularını yine ona, yeni bir bulgu gibi hedefle anlatan bir yüksek lisans öğrencisini, nasıl saygı ve nezakete dakikalarca dindirdiğine bizzat şahit olmuştur.

Mehmet Genç'in yalnızca hayatı değil, bilim, tarih ve iktisat tarihi anlayışı ile Osmânlı iktisadı ile ilişkili olarak bulduğu teorik bulgular da, onun millî tarih şuuru oluşturma çabasının yıllar süren izini taşır. *Hac yolunda bir karna allegoris* ile ifade ettiği ve kendisi ile özdeleşen baksız açısından Mehmet Genç, bilimsel çalışmalarıının ve anlaysımın rengini sunar gibidir. Bu allegori ile bir yandan; hikmeti arama çabasında insannın pasif ve edilgen konumunu kabul etmezken; bir diğer yandan da hikmeti arama çabasının doğasında var olan sonsuzluğa vurgu yapar. Bu nedenle de, bilimsel çalışmaonda, tamamlanması imkânsız sonsuz bir süreç, hayatın kendisinden ayrılmamalı mümkün olmayan bir unsur, yanı yaşamın kendisi olarak görünür. Ona göre, aylar boyunca günde ortalama on beş saat çalışmak sizin, zihnin derinleşerek biri üçün ortaya koyabilmesi mümkün değildir.

Onun ruhunda yer alan sonsuzluğa koşma ideali, meşru olan iki zeminde birden ortaya çıkar. Mehmet Genç bu dünyada hıçleşebilmeyi başararak gözünü sonsuzluğa dikerken; ya bir sufi karakteri ile dünya ile temasın minimize olmasına gerektigini; ya da Allah'ın bilgisi içinde sonu olmayan bir keşfe çökmanın gerekliliğini bildiğinden, bu ikisini de kendi hayatında uygulamaktan çekinmemiştir. Henüz mülkîyelığında, günlerce uğraşarak çözüldüğü matematik problemlerinden sonra, "Dünyada çözülecek bir problem, öğrenilecek bir bilgi kalmamış olsa, dünya insan için bir kâbus olurdu" şeklinde düşüncemesi; ondaki sonsuzluk idealinin ve hikmeti arama çabasının çok genç yaşlarında başladığının en önemli işaretidir.

Millî tarih şuuru oluşturma bağlamında Mehmet Genç'in ilk farklılığı, onun paradyigma sahibi bir filozof olarak, Türk-İslam medeniyetinden beslenen ve bu medeniyet içinden sözüslüp gelen bir paradigmal bütünlüğe sahip olmasıdır. Bu ise Mehmet Genç'in bir teknokrat olmaktan daha çok, zaviye sahibi, doktrinal, felsefi ve dînî düşünSEL arka planı olan ve bütün bunları bir paradigma altında toplayarak, bir tür düşünsel reflektör gibi kullanabilen bir bilim adımı olduğunun deliliidir. Nitekim onun, çalışmalarında kullandığı aletler ve ortaya koyduğu teoriler ve bulgular, egemen hiçbir tarih anlayışının izlerini taşımaz ve analiz teknüğine benzerlik göstermez.

Kita Avrupası'nın, Anglosakson tarih yönteminin, Marksist ve Weben tarih anlayışlarının ve ideolojik ön kabullerin dar sınırlarına sıkışarak, tarihi bir tür şahit gibi kullanan ideolojik kalıplara ve bakiş açılmasına sahip hiçbir inceleme yöntemine, bu nedenden Mehmet Genç tarafından itibar edilmez. Onun bulguları ve geliştirdiği teoriler, bahsedilen bu analiz yöntemleri için önemli bir alternatif, Osmanlıyı anlama noktasında önemli bir yenilik ve yeni bir paradigmal bütünlük sunar. Hatta Mehmet Genç'in bu katkısını görmezden gelen veya onun teorilerini ve bulgalarını çürütmeye çalışan çok sınırlı çevrelerin çabaları bile, yine Mehmet Genç'in bulguları ile yüz yüze kalmalarını sonucunda kadiuk kalmış ve başarısızlıkla noktalamıştır. Bu nedenle, Popperen bakılsa bile, Mehmet Genç'in bulgularının yanlışlanması mümkün olacak midir, bugünden bakıldığında bunun yapılabılırlığı son derece zor görülmektedir.

Mehmet Genç birkaç dili mükemmel bilmesine, iktisat teorisini, tarih, felsefe, sosyoloji, matematik ve ekonometri gibi bilimlere de bir uzman kadar vakıf olmasına ve çalışmalarında disiplinlerarası bir önemizlemesine rağmen; yazdıklarının büyük çoğunluğunun Türkçe kaleme alınarak, Türkçe yayınlanması, bulgularının ve paradigmاسının bir alternatif oluşturmasının gibi, yazılarında kullandığı Türk dilinin de bir alternatif oluşturması amacını taşır. Bir Türk dili virüözü gibi kaleme aldığı yazıları, her ne kadar gençlik yıllarında hocası olan Ö. L. Barkan'ın etkisinde kalsa da, sonrasında kendisine özgü bir stilе bütünlür ve zengin kelimesi ile birlikte bir tür demir leblebi gibi örülen bir bütünlük ile okuyucunun karşısına çıkar. Mehmet Genç'in eski yazısı, Osmanlı'nın kullandığı kelime ve kavramlar ile Cumhuriyet Türkçesine olan vukufiyeti o derece yükseltir ki, yazılarında bir kelimenin dahi çıkışılmasından, yerinin değiştirilmesi ve başka bir kelime ile ikame edilmesi neredeyse imkansızlaşır.

Mehmet Genç'in çalışmalarında Türkçenin bu derece öne çıkanılması, bir yandan onun milliyetçi gençlik yollarının bir yansımıası, bir diğer yandan da, Türk-İslam medeniyetini bir alternatif olarak takdim etme çabasında dilden önemli bir alet olarak kullanılması gereklüğine olan sarsılmaz inançtan kaynaklanmaktadır. Ancak onun milliyetçilik anlayışını bu bağlamda biraz açıktırmak gerekiyor:

Mehmet Genç, her ne kadar öğrencilik yıllarında milliyetçiliği biraz ıleri götürerek, Türkük bağlamında düşüne de, ilerleyen yıllarda bu düşüncesinden uzaklaşmış ve milliyetçiliği bir tür medeniyet çerçevesinde ele alarak irkçılığın düşma taşımıştır. Onun medeniyet anlayışı bir ırk üzerinden değil de, ırkın da önemi olmakla birlikte, o medeniyeti yaratılan toplumların ideoolojilerini belirleyen soyut nedenlerin araştırılması, incelemesi ve ortaya konulması üzerine kuruludur. Bu nedenle de ona göre, bir medeniyet ve bu medeniyetin paradigmasi, ırkın ötesine geçen ve çok değişik kaynaklardan beslenen bir ideolojik bütünlüğün pratigi yansımıası ve o ideolojinin maddi unsurlarını kurnası, yanı soyutun rengini somutta, maddi hayatın içinde tebarüz ettirmesi olarak değerlendirilir. Böylece, Osmanlı ona göre, pek çok etnik unsurun bir araya geterek ve Türk-Islam ahlâkından beslenerek ruhunu oluşturduğu bir medeniyetti. Mehmet Genç bu anlamda, Osmanlı yönetici elitenin bir orkestra şefi maharetiyle idare ettiği bu imparatorluğun ruhunu oluşturan Türk-İslam ahlâkının her türlü kökenini araştırmayı ve anlamayı, kolayçı bir yol olan, bu ruhu bir etnik grubun ilahi ve doğalüstünlüğüne bağlamaktan daha önemli bulmuş ve dikkatini bu nedenle ona yönelmiştir. Çalışmaları, yazıları ve binleri bulan irticalen yaptığı konuşmaları bu medeniyet algısının izlerini taşır ve bütün tarih boyunca oluşturulmaya çalışılan, birtakım içindeki bir Tanrı devletini (civitate dei) oluşturmayı başaranış olan Osmanlı'nın bu mucizevi başarısına vurgu yaparak onu araştırmaya yonelir. Sırf bu nedenden Mehmet Genç, kaleme aldığı çalışmalarında çok gerekmekde ve emin olmadıkça bir başka medeniyetin paradigmasyyla örtümüş ideoolojik ön kabuller içeren çalışmalarından dıfnot kullanmak yerine, yine Osmanlı'nın kendi kaynaklarına başvurarak bu kaynaklardan dıfnotlarını oluşturmayı tercih eder.

Mehmet Genç, elli yılı aşkın bilimsel çalışma ve okuma sürecinde ortaya koymduğu bulgular çok sayıda olmasına rağmen, çalışmaları ile bu bulguların ötesinde, Türkiye'deki tarih ve ıktisat tarihi çalışmalarının rotasını dönüştürecek etkilere neden olmuştur. Bu etkilerin derece belirleyicidir ki; Cumhuriyet tarihi boyunca yerleşen yanlış bilimsel inançlar örselenmiş ve özellikle Osmanlı tarihi ve ıktisat

tarihinin hem araşturma yönteminde hem de eskimiş prototip ön kabullerinde son derece önemli dönüştür. Mehmet Genç, bir tarih ve iktisat tarihi çalışmamın nasıl yapılabileceğinin örnelerini verirken, aynı zamanda Türk-İslam medeniyeti tecrübesi üzerine örtülüen tozlu örtüyü kaldırarak bu medeniyetin anlaşılması üzerindeki engelleri de kenara çektmiştir. Mehmet Genç'in milli bir tarih şurunu oluşturma çabasının ilk izlerini onun metodolojik tutumunda bulmak mümkündür. Klasik anlatı tarıhçılığının yerine analiz tarıhçılığını ikame etmiş; anlatı tarıhçılığını, diğer sosyal bilimleri de araştırma sürecine dahil ederek dönüştürmüştür ve en önemlisi arşivlerden elde ettığı bilgileri bir veri gibi kullanarak başkaca soruların çözümlemesine önemsiştir. Böylece, geçmiş yazınca tanımının yeterli olmadığını; onu analiz ederek neden ve niçin sorularıyla yaklaşıarak tarih incelemelerini durğan bir yapan, devingen bir yapıya taşımıştır. Aynı zamanda, arşivlerin daha etkin kullanılmasının da yolumu açmıştır. Yöntemsel meydan okumalarında Mehmet Genç, yöntemsel dualizmi kullanarak, oluşturduğu hipotezlerini, olgusal dünyaya ve tartışılarda yer alan bılgilere gidip gelerek ispatlama yöntemini seçmiş ve bir tarih ve iktisat tarihi çalışmasının nasıl yapılması gerektiğini sunmuştur. Mehmet Genç'in bu yöntemsel meydan okuması ile açtığı gediken sızan araştırmacılar, artık iktisat tarihi bilimin kismen de olsa dünyaya ölçüde yapabilmenin koşullarını öğrenmişler ve Türkiye'de yapılan çalışmaları uluslararası platforma taşımışlardır. İktisat tarihçisi Şevket Pamuk, TRT tarafından Mehmet Genç ile ilgili olarak hazırlanan bir belgeselde yaptığı yorumunda, Mehmet Genç'in bu gelişmenin öncüsü olduğunu ve Türkiye'deki tarih ve iktisat tarihi çalışmalarını evrenselleşirdiğini açıkça ifade etmiştir.

Mehmet Genç'in asıl meydan okuması, Osmanlı tarih ve iktisat tarihi üzerinde bir kara bulut gibi hiç ayrılmadan gezinen basmakalıp yargıları dağıtarak, araştırmacılara ve okuyuculara gerçekte böyle olmadığını göstermiş olmasıdır. Bu operasyon, tarih ile iktisat bilimi ve Cumhuriyet dönemi bilim adamları ve okuyucu kitleleri arasındaki küskünlüğü kaldırarak, Osmanlı-Türk-İslam medeniyetinin hakkıyla tanımmasını sağlamıştır. Osmanlı'nın yükselişi; gerileyisi; dönemin-

lere ayırlarak antropomorfik bir yaklaşımla incelenmesi; deşifrik ideolojiler tarafından prototip kalıplara yerleştirilerek durağan bir yapıya hapsedilmesi; kurumsal yapısının ve bu yapının zaman içinde geçirdiği dönüştümeye bakımlıksız bütün kurumların devinimsiz kabul edilerek bir fanusa hapsedilmesi, Mehmet Genç'in çalışmaları sayesinde doğru rotalarına oturmuştur.

Bu bağlamda bir başka önemli katkı, ideolojik bir yerlesik inancın yıkılmasında toplanmıştır. Mehmet Genç, Osmanlı yönetici elinin almış olduğu bütün kararlarının pratik ve inanca bağlı zorunlulıkların neler olduğunu; onların hayatlarındaki önceliklerini nasıl suradıklarını ve oluşturmayı çalışıkları dünyanın arka planındaki soyut unsurların neler olduğunu ortaya koyarak, bir taraftan bu medeniyetin farklılıklarını netleştiriyor, bir diğer yandan da, Osmanlı'nın anlamsız ve mantıksız gibi duran pek çok uygulamasının anlam ve mantıklarının neler olduğunu gözler önüne seriyor. Mehmet Genç'in buna ilişkin açıklaması, Osmanlı ekonomisi çalışan dünyanın bütün iktisat tarihçilerini şok edecek düzeyde dikte etti. Özellikle, Osmanlı düşünce dünyasının robot resmi olarak isimlendirdiği teorik modeli, Osmanlı dünyasını anlamayı kolaylaştırdığı gibi, bu dünyanın oluşturduğu medeniyetin diğer medeniyetler karşısındaki farklılıklarını ortaya koyması ile de son derece önemli bir yeni bakış açısı olarak, Osmanlı iktisat tarihi çalışmalarındaki yerini aldı. Bu teorik bulgu, Türk-İslam medeniyetini, Avrupa-Hristiyan medeniyetinden farklılaşan dinamikleri ortaya koyarak, Türk-İslam medeniyetini billurlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda, aydınlanma sonrasında kalkınan ve batı medeniyetinin bir tür savaş baltası olan egemen bakış açısına alternatif olabilecek Türk-İslam medeniyetinin yapı taşlarını fark ederek altınlığılayabilemeye de neden olmuştur.

Mehmet Genç'in, Türkiye'deki tarih ve iktisat tarihi çalışmalarına olan görünür ve görünmez katkılarının tamamının bu türden kıska bir sunumda ortaya konulabilmesi zor olmakla birlikte, yurak-ndakilere ek olarak, başkaca belli başlı katkıları sayılamaz değildir. Mehmet Genç'in bu bağlamda belki de en önemli katkılarından bir dğeri, ders kitaplarına kadar girmiş olan Osmanlı çalışmalarındaki

dönemlendirmeyi (periodization) öरselemesi ve bu dönemlendirmenin, Türk-İslam-Osmanlı medeniyeti incelemelerinin önde koca bir kaya kütlesi gibi duran yapısını parçalayarak çalışmalarla özgürlek kazandırmıştır. Böylece Türk-İslam medeniyeti üzerinde yürütülen çalışmaların en önemli handikabı bertaraf edilmiştir. Anlamayı bulandıran ve Osmanlı'yı olduğundan farklı gösteren bu beşli dönemlendirme, bugünlerde artık geçerliliğini yitirmiş durumda. Besli dönemlendirmenin reddi, Osmanlı kurumlarının, bütünn yapısının ve kurumların genişleme ve daralma ritimlerinin gerçek tempolarının vuzuyla anlaşılmamasına da kapı araladı. Böylece hem geçmişte olanlar olduğu şekilde ve oluşum nedenleri ile anlaşılabiliken; hem de dönemlendirmeye bağlı olarak oluşan önyargılar da buharlaşmaya başladı.

Mehmet Genç'in bir başka katkısı da, 'Osmanlı'ın yükseliş ve gerileme döneminlerinin nedenleri konusunda, haması yerlesik söylemleri bir kenara iterek, bu iki dönemin de mucizevi özelliklere sahip olduğunu; hatta gerilemenin de (bir gerileme varsa şayet) yükseliş kadar mucizevi olduğunu ortaya koyarak, bir tür kolektif amnezi tarafından kuşatıldığını söylediğini bu dönemin incelenmesinin ve aynı zamanda da samıldığı gibi bütünüyle bir gerileme dönemi olmadığının idrak edilebilmesinin kapılарını aralamasıdır. Mehmet Genç'e göre asıl soru, dünyann gördüğü sayısız büyük değişimlere maruz kalan bir devletin, kendisinden kat büyük bir güç sahip bir saldıri karşısında hangi aletlerle direnebildiğinin çözümlenebilmesidir. Zira üstada göre bu direncin arkasında da mucizeviliğin olduğu kesindir.

Bu meydan okuyuş, iki önemli etkiye neden olmuştur. İlk etki, Osmanlı'nın incelenmesi sürecinde, araştırmacıların çalışmalarını ve bulgularını *a priori* olarak belirleyen yerlesik şartnameların yoklaşmasıdır. Böylece araştırmacılar, Osmanlılar ile ilgili olarak, sandıklardan da engin ve daha esnek bir dünyadan var olduğunu farkına varmışlardır. İkincisi, bir Türk-İslam medeniyeti olan Osmanlı'nın hiç de hak etmediği biçimdehapsedilmiş olduğu dar deney tiüpünden ve asılsız yakıştırmalarдан kurtarılmıştır. Bu katkılardır, araştırma-

cıları da prangalarından kurtarmış ve onlara, araştırılması gereken yeni bir Osmanlı resmi sunmuştur.

Bütün bunlara ek olarak, Mehmet Genç'in kaleme aldığı çalışmalardaki neredeyse her paragraf ve yaptığı bini geçen konuşmanın her birisi, son derece önemli bulgu ve katkıları haizdir. Onun yaptığı konuşmalar takip edildiğinde, konuşmanın içeriği aynı olsa bile, verilen örneklerin ve ispat yönemlerinin her seferinde farklılaşması, insanı hayrete düşüren bir derinlik karşısında olduğunu hissettiir. Bu satırların yazarı bir keresinde, "Hocam içerkileri aynı konuşmalar yapmanızı rağmen her seferinde hiç duymadığım farklı örnekler veriyorsunuz, bu nedenle ne zaman ne söyleyeceğiniz önceden bilebilmek mümkün görünmüyör, her konuşmanızı bu nedenle merakla dinlemek gereklidir" demesi üzerine, Mehmet Genç, "Hafızam biraz zayıftır, bir önceki konuşmada ne söylediğimi unuttuyorum" diyerken yine derinlikli ve nükte dolu bir cevapla karşılık vermiştir. Mehmet Genç, yukarıda bahsedilen ana dönüştümlere imza atmanın dışında iltizam, malıkâne, yed-i vahid, esham, gümürtlük, savaşlar ve Osmanlı ekonomisine etkileri, bütçeler, esnaflık ve esnaf teşkilatı ve üretim faktörleri gibi son derece önemli ekonomik kurum ve unsurları, açıklamış ve Osmanlı ekonomik ve sosyal sistemi içindeki rollerinin neler olduğunu ortaya koymuştur. Bunlar, yazmayı düşündüğü ve onlarca klasör altında toplanan araştırma notlarından yalnızca yaziya dökülmüş olanlarından bazlanlardır.

Bu kütüçük hacimli sunumda, Mehmet Genç'in hayat pratигının ve bilimsel yapışının bütün yönlerini tahlili etmem imkânsızdır. Onun hakkında yazılanlar ve yapılan konuşmalar, üstden tanıyalıme çabasından öteye geçememektedir. Dünya tarının bütün büyük filozoflarının ve bilim insanların anlaşılabilirnesinde olduğu gibi, Mehmet Genç'in anlaşılabilmesinde de gururlarına köle olmuş unvan akademisyenlerinin ve hikmeti ve Allah'ın kanunlarını keşfetmekten ziyade, dünyann sınırları belirli olan dar mekânnâ, maddi ilişkilerine, ikiyüzülüyü dikte eden ilişkilerine ve izafî ön kabullerine ruhlarını ve kişiliklerini hapsetmiş olanların yüzlerce yıllık zamana ihtiyaclarının olduğu açıktır. Zaman uyuşmazlığı tefaf edilse bile,

cıları da prangalarından kurtarmış ve onlara, araştırılması gereken yeni bir Osmanlı resmi sunmuştur.

Bütün bunlara ek olarak, Mehmet Genç'in kaleme aldığı çalışmalardaki neredeyse her paragraf ve yaptığı bini geçen konuşmanın her birisi, son derece önemli bulgu ve katkıları haizdir. Onun yaptığı konuşmalar takip edildiğinde, konuşmanın içeriği aynı olsa bile, verilen örneklerin ve ispat yönemlerinin her seferinde farklılaşması, insanı hayrete düşüren bir derinlik karşısında olduğunu hissettiir. Bu satırların yazarı bir keresinde, "Hocam içerkileri aynı konuşmalar yapmanızı rağmen her seferinde hiç duymadığım farklı örnekler veriyorsunuz, bu nedenle ne zaman ne söyleyeceğiniz önceden bilebilmek mümkün görünmüyör, her konuşmanızı bu nedenle merakla dinlemek gereklidir" demesi üzerine, Mehmet Genç, "Hafızam biraz zayıftır, bir önceki konuşmada ne söylediğimi unuttuyorum" diyerken yine derinlikli ve nükte dolu bir cevapla karşılık vermiştir. Mehmet Genç, yukarıda bahsedilen ana dönüştümlere imza atmanın dışında iltizam, malıkâne, yed-i vahid, esham, gümürtlük, savaşlar ve Osmanlı ekonomisine etkileri, bütçeler, esnaflık ve esnaf teşkilatı ve üretim faktörleri gibi son derece önemli ekonomik kurum ve unsurları, açıklamış ve Osmanlı ekonomik ve sosyal sistemi içindeki rollerinin neler olduğunu ortaya koymuştur. Bunlar, yazmayı düşündüğü ve onlarca klasör altında toplanan araştırma notlarından yalnızca yaziya dökülmüş olanlarından bazlanlardır.

Bu kütüçük hacimli sunumda, Mehmet Genç'in hayat pratигının ve bilimsel yapışının bütün yönlerini tahlili etmem imkânsızdır. Onun hakkında yazılanlar ve yapılan konuşmalar, üstden tanıyalıme çabasından öteye geçememektedir. Dünya tarının bütün büyük filozoflarının ve bilim insanların anlaşılabilirnesinde olduğu gibi, Mehmet Genç'in anlaşılabilmesinde de gururlarına köle olmuş unvan akademisyenlerinin ve hikmeti ve Allah'ın kanunlarını keşfetmekten ziyade, dünyann sınırları belirli olan dar mekânnâ, maddi ilişkilerine, ikiyüzülüyü dikte eden ilişkilerine ve izafî ön kabullerine ruhlarını ve kişiliklerini hapsetmiş olanların yüzlerce yıllık zamana ihtiyaclarının olduğu açıkta. Zaman uyuşmazlığı tefaf edilse bile,

ortada durup duran derinlik, anlayış ve algı farklılığını yok etmenin imkânı bulunabilecek midir, bilinmez, ama tarih Nietczhe'yi haklı çıkaracak gibi görünüyor: "İnsanlık ve toplumlar herhalde süper-menlerin (übermensh) omuzlarında yükselecek."

MEHMET GENÇ: BELGEDEN MODELE UZANAN BİR PORTRE

Erol ÖZVAR*

Türk düşünce tarihindeki çağdaş fikir akumları XIX. yüzylidan bugüne dek birer problematikler etrafında yerleşmiş ve muhtelif mecralarda seyretmiştir. Çağdaş Türk düşüncesinin gelişimi içerisinde "bize ne oldu" şı problematığı, neredeyse bütün fikir akumlarını mesgul eden bir hüviyet arz eder. Çağdaş Türk düşünce tarihinde şahit olunan muhtelif fikir akumlarının beslendiği ve belki de mevcudiyetlerini borçlu olduğu bu problematik bugün, tarihselliliği kadar güncelligi de korumaktadır. Bu mesele, akademi içinden olsun ya da olmasın, Türk aydının yüzleşmek zorunda olduğu (kimilerinin ise, kaldı) ve vardığı yargılara deym yerindeyse bir kimlik kazandığı meseledir.

Mehmet Genç'in Türk sosyal bilimcileri arasındaki yerî ve Türkiye'deki sosyal bilimlere yaptığı katkı teşhis ve tespit edilecek ise, bu satırların yazmasına göre, Mehmet Genç'in çalışmalarının sözü edilen problematik çerçevesinde ele alınması gereklidir. Mehmet Genç, yaptığı çalışmalarla yukarıda ifade edilen temel soruya ve bu sorunun

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İstanbul. Bu makale daha önce 2000 yılında *Doga-Ban Düşünce Dergisi*'nın 12. sayısında yayımlanmıştır.